

ΔΥΟ ΣΙΑΤΙΣΤΙΝΟΙ ΠΕΡΙΓΡΑΦΟΥΝ ΤΟΥΣ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΤΙΚΟΥΣ ΠΟΛΕΜΟΥΣ ΤΟΥ 1912-13

Με την κήρυξη του ελληνοτουρκικού πολέμου 1912-13 δύο Σιατιστινοί, ο Πολύκαρπος Ζάχος και η Θάλεια Φλωρά-Καραβία, σαν να οδηγήθηκαν από τη διαίσθησή τους να συνεχίσουν το άγνωστο τότε έργο του συμπατριώτη τους Νικόλαου Κασομούλη, ακολούθησαν τον ελληνικό στρατό και μας περιέγραψαν τις νικηφόρες μάχες του. Με αφορμή τους εορτασμούς σε πολλές πόλεις για τα εκατό χρόνια απελευθέρωσης τους, αξίζει να τιμήσουμε κι εμείς τη μνήμη τους, ξαναδιαβάζοντας τα βιβλία που μας άφησαν και κάνοντας μια σύντομη αναφορά στη ζωή και το έργο τους.

Ο **Πολύκαρπος Ζάχος** ήταν γιος του σιατιστινού εμπόρου Ιωάννη Ζάχου, αδελφός του δικηγόρου Κωνσταντίνου Ζάχου, γνωστού από τα «αθείκά» του Βόλου, και ξάδελφος του αρχιτέκτονα Αριστοτέλη Ζάχου. Γεννήθηκε και μεγάλωσε στο Βόλο, καθώς ο πατέρας του λόγω των επαγγελματικών του δραστηριοτήτων είχε εγκατασταθεί στο Βόλο. Όταν κηρύχθηκε ο πόλεμος ήταν αρχιμανδρίτης και ιεροκήρυκας στη Μητρόπολη Τρίκκης και Σταγών. Ακολούθησε τον ελληνικό στρατό στους απελευθερωτικούς αγώνες του 1912-13 και το 1915, με βάση το ημερολόγιό που κρατούσε ανελλιπώς καθ' όλη τη διάρκεια του πολέμου, εξέδωσε το δίτομο έργο του **ΠΟΛΕΜΙΚΑ**. Στον πρόλογο αυτού του βιβλίου περιγράφει την περίοδο εκείνη σαν μια από τις ευτυχέστερες περιόδους της ζωής του, καθώς μπόρεσε να προσφέρει την πνευματική του συνδρομή στην πατρίδα και με το κήρυγμά του και τις ευλογίες του να ενισχύσει ηθικά τους αγωνιζόμενους.

Ο πρώτος τόμος του έργου του αποτελεί το θεωρητικό μέρος, όπου αναλύονται βασικές έννοιες και ιδέες, σύμφωνα με τις οποίες τεκμηριώνεται και δικαιολογείται η συμμετοχή ενός ιερωμένου σε πολέμους. Το μέρος αυτό αποτελείται από τα κεφάλαια: Α) Πατριωτισμός και Χριστιανισμός, Β) Χριστιανισμός, Στρατός, Πόλεμος Γ) Η ιερότης του εθνικού ημών αγώνος. Στο πρώτο κεφάλαιο, στην παράγραφο “Η Πατρίς” αφιερώνει κάποιες σελίδες για την πατρική του γενέτειρα, τη Σιάτιστα, την οποία όπως ο ίδιος λέει επισκέφτηκε πρώτη φορά το περασμένο έτος (δηλαδή το 1914). Στις σελίδες που αφιερώνει στη Σιάτιστα διαφαίνεται πως η οικογένεια του διατηρούσε τους δεσμούς με τον τόπο καταγωγής τους και με τους συμπατριώτες τους και οι γονείς του διατηρούσαν άσβεστη τη μνήμη της πατρίδας και την περιέγραφαν στα παιδιά τους. Επίσης αναφέρεται στα ήθη και έθιμα της Σιάτιστας, υμνεί τη σιατιστινή φιλοξενία, το ηλιαστό κρασί καθώς και τα γλυκά της Σιάτιστας, τα σαλιάρια.

Ο δεύτερος τόμος περιγράφει τις μάχες στις οποίες συμμετείχε, υπηρετώντας στο 5ο σύνταγμα της Αης Μεραρχίας, στο οποίο υπηρετούσαν κυρίως αξιωματικοί και στρατιώτες των επαρχιών Τρικάλων και Καρδίτσας, στις οποίες μάλιστα είχε υπηρετήσει ο Πολύκαρπος ως ιεροκήρυκας από μια τετραετία.

Η περιγραφή του Πολύκαρπου παραστατικότατη, με την άνεση που του προσέφερε η μόρφωσή του, ξεκινάει με τα πρώτα πολεμικά κηρύγματα, τα οποία εκφώνησε στα Τρίκαλα, και συνεχίζεται με τη διάβαση των συνόρων, την κατάληψη της Μελούνας τη μάχη της Ελασσόνας και την πορεία προς το Σαραντάπορο. Στη συνέχεια περιγράφει τη μεγάλη και καθοριστική μάχη του Σαρανταπόρου. Ο Πολύκαρπος μέσα από το έργο του περιγράφει ανθρώπινους χαρακτήρες και πράξεις, δυσκολίες και προβλήματα που συνάντησε ο στρατός, εκτιμάει αποτελέσματα μαχών, και δίνει τοπογραφικές πληροφορίες.

Η Σιάτιστα δεν είχε την τύχη να έχει μια περιγραφή των γεγονότων της απελευθέρωσής της από την πένα του Πολύκαρπου, καθώς η μεραρχία του

κατευθύνθηκε προς τη Βέροια και από εκεί προς τα Γιαννιτσά, την άλωση των οποίων περιγράφει, για να καταλήξει στη Θεσσαλονίκη. Τα γεγονότα που διαδραματίστηκαν εδώ, τόσο πριν από την είσοδο του στρατού όσο και μετά, μας τα περιγράφει με κάθε ακρίβεια ο ιερέας του στρατού. Μικρά και μεγάλα γεγονότα, από την προετοιμασία του φαγητού μέχρι τη θριαμβευτική είσοδο στη Θεσσαλονίκη και την υποδοχή από τους κατοίκους, καταγράφηκαν στο ημερολόγιο του αρχιμανδρίτη και τρία χρόνια μετά αποτέλεσαν το υλικό του βιβλίου του. Όμως η αποστολή του Πολύκαρπου δεν σταμάτησε στη Θεσσαλονίκη. Συνέχισε ακολουθώντας το στρατό και έφτασε μέχρι τα “Σέρρας”, πάντα περιγράφοντας μάχες, ανθρώπους, γεγονότα, και από εκεί μετατίθεται στα Γιάννενα, όπου έφτασε στις 20 Σεπτεμβρίου 1913. Το λόγο της εδώ μετάθεσής του μας τον αναλύει ο ίδιος. Λόγω της κρισιμότητας του Ηπειρωτικού ζητήματος, της διαμφισβήτησης της ανεξαρτησίας του Ελληνικότατου τμήματος της Βορείου Ηπείρου από κάποιες Δυνάμεις, κάποιιο Ιεροκήρυκες αποσπάστηκαν από τις θέσεις τους, εστάλησαν στην Ήπειρο και τοποθετήθηκαν στο Τμήμα της Στρατιάς, ώστε δια της υπηρεσίας τους στο στρατό να επεκτείνουν την πνευματική και ηθική εθνική δράση στο λαό των μερών αυτών. Έτσι ο Πολύκαρπος μας δίνει εικόνες από το Αργυρόκαστρο, το Δέλβινο, όπου συναντήθηκε με τον διοικητικό επίτροπο, τον ξάδελφο του Αριστείδη Ζάχο, μετέπειτα βουλευτή Κοζάνης, τους Άγιους Σαράντα, για να καταλήξει πάλι στο Αργυρόκαστρο, όπου και του κοινοποιήθηκε η απόλυσή του από το στρατό.

Το 1915 ο Πολύκαρπος από τη μητρόπολη Τρίκκης και Σταγών μετατέθηκε στη μητρόπολη Δημητριάδος, όμως, μετά την απομάκρυνση του βασιλιά Κωνσταντίνου, διώχτηκε ως βασιλικός, άλωστε και το έργο του ΠΟΛΕΜΙΚΑ στο βασιλιά Κωνσταντίνο το είχε αφιερώσει, και απολύθηκε από τη θέση του ιεροκήρυκα. Θύμα του μίσους βασιλικών – βενιζελικών και της γαλλικής κατοχής, φυλακίστηκε αρχικά στις φυλακές Λάρισας, ενώ αργότερα μεταφέρθηκε στο στρατόπεδο συγκέντρωσης Μυτιλήνης. Πέθανε το 1923, νέος ακόμα, άφησε όμως ένα μεγάλο έργο συγγραφικό έργο και μια σημαντική βιβλιοθήκη, την οποία χάρισε στο θρησκευτικό – φιλολογικό σύλλογο «Οι Τρεις Ιεράρχαι» στο Βόλο, του οποίου συλλόγου υπήρξε ιδρυτής.

Η Σιατιστινή που μας περιέγραψε τις απελευθερωτικές μάχες του 1912-13 είναι η γνωστή ζωγράφος Θάλεια Φλωρά-Καραβία.

Η **Θάλεια Φλωρά – Καραβία** γεννήθηκε στη Σιάτιστα το 1871. Εξήσε πολύ λίγο στη Σιάτιστα καθώς το 1874 η οικογένειά της εγκαταστάθηκε στην Κων/πολη. Αποφοίτησε από το Ζάππειο Παρθεναγωγείο της Κων/πολης το 1888 και εργάστηκε για λίγο καιρό στην επαρχία ως δασκάλα. Με υποτροφία του Κων. Ζάππα και οικονομική συνδρομή του αδελφού της το 1895 πήγε στο Μόναχο και σπούδασε ζωγραφική. Το 1898 γύρισε στην Κων/πολη και ασχολήθηκε επαγγελματικά με τη ζωγραφική. Το 1899 παρουσίασε την πρώτη ατομική της έκθεση στον Ελληνικό Φιλολογικό Σύλλογο της Κων/πολης. Ακολούθησαν και άλλες ατομικές εκθέσεις και συμμετοχές σε πολλές ομαδικές και διεθνείς εκθέσεις. Η τελευταία ατομική της έκθεση έγινε στην Αθήνα το 1959.

Το 1907 εγκαταστάθηκε στην Αίγυπτο, παντρεύτηκε το δημοσιογράφο Νικόλαο Καραβία και ίδρυσε δική της καλλιτεχνική σχολή.

Ταξίδεψε σε πολλά μέρη του κόσμου και οι εντυπώσεις της δημοσιεύτηκαν σε περιοδικά της εποχής της. Ο αριθμός των έργων της είναι πολύ μεγάλος, αναφέρονται 2500.

Ο Αλκιβιάδης Χαραλαμπίδης στο **Παγκόσμιο Βιογραφικό Λεξικό** σημειώνει:.....

«Ως ζωγράφο την απασχόλησαν όλες σχεδόν οι θεματικές κατηγορίες, πορτρέτο τοπιογραφία, λουλούδια, καθημερινές ασχολίες, μυθολογικές παραστάσεις. Είχε την ικανότητα να αφομοιώνει τα μορφοπλαστικά διδάγματα και να τα υποτάσσει στις ανάγκες της προσωπικής της εκφραστικής».

Τιμήθηκε με το Αργυρό Μετάλλιο της Ακαδημίας Αθηνών το 1945 και με το Σταυρό Ταξιαρχών του Τάγματος της Ευποιίας το 1954.

Όταν κηρύχτηκε ο πρώτος βαλκανικός πόλεμος βρισκόταν στη Γερμανία. Με την αναγγελία της κήρυξης του πολέμου επέστρεψε στην Αλεξάνδρεια και από εκεί πήγε στην Αθήνα, όπου εξασφάλισε άδεια για να ακολουθήσει το στράτευμα ως ανταποκρίτρια της Αλεξανδρινής εφημερίδας «Εφημερίς», την οποία εξέδιδε ο σύζυγός της. Το βιβλίο της **«Εντυπώσεις από τον πόλεμο του 1912-1913: Μακεδονία-Ήπειρος»**, τυπ. Μωυσιάδου-Μάρδα, Αθήνα 1936, το οποίο εκδόθηκε είκοσι τέσσερα χρόνια μετά τον πόλεμο, αποτελεί μια καλλιτεχνική αφήγηση των γεγονότων. Η αξία του βιβλίου δεν βρίσκεται μόνο στην περιγραφή των γεγονότων, αλλά και στις εικόνες και τα σκίτσα τα οποία έχει παρεμβάλει, τεκμήρια ιστορικά και καλλιτεχνικά. Με το έργο αυτό η Φλωρά – Καραβία αναπαριστά τους πολέμους και διασώζει πρόσωπα και γεγονότα.

Στο σύντομο πρόλογο του βιβλίου της περιγράφει τις ελπίδες, τις αγωνίες και τα συναισθήματα όλων με την κήρυξη του πολέμου: «Πόλεμος! πόσα ερωτήματα για το αύριο, πόσες μεταβολές; Και το μέλλον; Τι μεγάλους ορίζοντες θα ημπορούσε ν'ανοίξει στο νικητή! Αλλά και τι συγκίνηση, τι αγωνία συνέσφιγγε τις ψυχές, στη σκέψη ότι οι νίκες στοιχίζουν αίμα, ζωές...».

Στη Θεσσαλονίκη, πρώτο σταθμό της πορείας της φιλοξενήθηκε στο σπίτι του σιατιστινού Αθανάσιου Ζάχου, πατέρα του αρχιτέκτονα Αριστοτέλη Ζάχου και θείου του αρχιμανδρίτη Πολύκαρπου Ζάχου. Την φιλοξενία περιγράφει η ίδια στο βιβλίο της: «Η ελληνική φιλοξενία ευρίσκει αφορμήν να πάρει τας διαστάσεις θυσίας. Εις το σπίτι του Αθ. Ζάχου με την παληάν αρχοντιά, όπου φιλοξενούμαι, βρίσκω σωρούς αποσκευών, φιλοξενούνται δύο προξενικοί...».

Την περίοδο της φιλοξενίας της εκεί, εκτός από τις ανταποκρίσεις για την εφημερίδα, τα σκίτσα και τους πίνακες της ελεύθερης Θεσσαλονίκης, σχεδίασε και πολλά σκίτσα μελών της οικογένειας Ζάχου.

Η Θάλεια Φλωρά ακολουθεί διαφορετική διαδρομή από τον Πολύκαρπο Ζάχο, ζει σε διαφορετικούς χώρους και περιγράφει διαφορετικές καταστάσεις. Στο βιβλίο της περιγράφει εικόνες από την ελεύθερη πλέον Θεσσαλονίκη, τη Βέροια, την Κοζάνη, τη γενέτειρά της Σιάτιστα.

Στη Σιάτιστα έφτασε στις 22 Νοεμβρίου. Τις πρώτες εικόνες που αντίκρισε πλησιάζοντας τη Σιάτιστα τις περιγράφει ως εξής: «Μετά τις πεδιάδες, αρχίζει «μπουγάζι», στόμιον δηλαδή μεταξύ δύο βουνοσειρών, όπου δεν αργούν να φανούν μερικοί αγροί κι αμπέλια της Σιατίστης, της οποίας είναι και το μόνον προϊόν το κρασί, και η περίφημη ειδικότης το «ηλιασμένο». Στη γενέτειρά της βρήκε φιλοξενία στο σπίτι του Δημάρχου, του ιατρού Μηνά Θεοδώρου, όπως γράφει η ίδια στο βιβλίο της: «Στο αρχοντικό σπίτι του Δημάρχου, ιατρού Μηνά Θεοδώρου, συγγενούς μου, όπου και φιλοξενούμαι, περιμένουν πολλοί αξιωματικοί να μάθουν τα νέα ή καμμιάν εφημερίδα, η οποία αναγινώσκεται σαν ευαγγέλιον. Τα μαγειριά, τα οποία και αυτά είναι ιδιαίτερα σπιτάκια, και τα χαγιάτια του σπιτιού είναι γεμάτα στρατιώτας και εις τον σταύλον χρεμετίζουν μερικά άλογα των αξιωματικών».

Η Θάλεια Φλωρά περιγράφει τη μάχη της Σιατίστης, όπως της την περιέγραψαν. Παρόμοιες περιγραφές διαβάζουμε στα βιβλία του Φ. Ζυγούρη «Ιστορικά σημειώματα περί Σιατίστης και λαογραφικά αυτής» και του Ι. Αποστόλου «Ιστορία Σιατίστης». Επίσης εμπλουτίζει το κείμενο με τα σκίτσα του Νικόλαου

Στρακαλή, τον οποίο περιγράφει σαν ένα τύπο τραχύ, σαν βράχο, με τρία σκίτσα Σιατιστινών γυναικών, που, αν κρίνουμε από τις ενδυμασίες, ανήκαν σε διαφορετικές ηλικίες και κοινωνικές τάξεις και με ένα πίνακα, όπου κυριαρχεί ένα πανύψηλο δέντρο.

Συγκλονιστικές οι περιγραφές της Φλωρά από το Σόροβιτς και στην περιοχή της Φλώρινας θυμήθηκε τον συμπατριώτη της καπετάν Περδίκας και αφιερώνει λίγες σειρές στη μνήμη του: «Καμένη και η Χριστιανική Μπάνιτσα, η τόσον ατυχής, που είχε γειτονιά τα βουνά του Μοριχόβου, με τα περίφημα άλλοτε κρησφύγετα των οπλαρχηγών που μου θυμίζουν τον ατυχή Παύλον Περδίκαν (Νεράντζην) τον «αητόν του Μοριχόβου», τον οποίον οι Νεότουρκοι εδολοφόνησαν εις την ιδιαίτερα πατρίδα Σιάτιστα.

Γεμάτη περιέργεια για αυτά που της αφηγήθηκαν στη Φλώρινα για το Μοναστήρι εφοδιάστηκε διαβατήριο από το Φρουραρχείο και ξεκίνησε να το γνωρίσει. Την άφιξη και τα συναισθήματα της περιγράφει ως εξής: «Εις το Κανάλι, τελευταίον μικρόν σταθμόν προ του Μοναστηριού, εμφανίζονται οι Σέρβικοι σκούφοι και θλίψις με καταλαμβάνει, μόλις έχασα τα Ελληνικά πηλίκια». Αφού μας δώσει εικόνες του Μοναστηριού μας μεταφέρει στην Έδεσσα και τέλος πάλι στη Θεσσαλονίκη, όπου θα παραμείνει περίπου ένα μήνα πριν αναχωρήσει για Ήπειρο.

Κατά την παραμονή της την περίοδο αυτή στη Θεσσαλονίκη δημιούργησε ένα πλούσιο καλλιτεχνικό έργο. Πλήθος από σκίτσα και πίνακες δημοσιεύονται στο βιβλίο της και έκανε πάλι προσωπογραφίες για πολλά μέλη της οικογένειας Ζάχου, που δημοσιεύτηκαν στο περιοδικό ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΑ.

Η Θάλεια Φλωρά πέρα από τον απελευθερωτικό αγώνα της Μακεδονίας περιγράφει και αυτόν της Ηπείρου. Τον τρόπο με τον οποίο βρέθηκε στα γεγονότα τον περιγράφει η ίδια: «Ενώ εσχεδιάζα και το δεύτερο σκίτσο του Διαδόχου, έγινε λόγος για τη μετάβασή του στην Ήπειρο, την οποίαν ο ίδιος εξήτησε και ο στρατός ηύχετο. Εξέφρασα τον πόθον μου να ιδώ εκ του πλησίον τον αγώνα της Ηπείρου. Μ' ευγνωμοσύνη άκουσα την απάντηση του Διαδόχου, να ετοιμαστώ για την αναχώρηση, και πρωί – πρωί της 5ης Ιανουαρίου, βρέθηκα στην αποβάθρα, οπόθεν η λέμβος της “Αμφιτρίτης” παραλάμβανε τους επιβάτας της...». Στο πλοίο σκιτσάρει συνεχώς και τα σκίτσα μαζί με τα κείμενά της περιγράφουν τους επιβάτες και τη ζωή στην «Αμφιτρίτη».

Το σκηνικό που αντικρίζει στην Ήπειρο και περιγράφει είναι διαφορετικό από αυτό της Θεσσαλονίκης. Αντιγράφοντας στο βιβλίο τις σημειώσεις του ημερολογίου της με ημερομηνία 12 Ιανουαρίου 1913 και τόπο τη Φιλιπιάδα λέει «Εδώ οι εντυπώσεις είναι τελείως διαφορετικές. Εις την Θεσσαλονίκη έχει εκφυλιστεί πλέον η πολεμική όψις. Οι αξιωματικοί χωρίς σπαθιά και οι στρατιώται χωρίς όπλα, με τα χέρια στις τσέπες, διάγουν την ανιαρή ζωή του στρατώνος. Εδώ όμως βλέπει κανείς εικόνες ζωηράς πολεμικής κινήσεως...». Στην Ήπειρο δεν έχει τις ανέσεις που είχε, όταν φιλοξενούνταν στο σπίτι του Αθανάσιου Ζάχου στη Θεσσαλονίκη ή στου Μηνά Θεοδώρου στη Σιάτιστα. Υφίσταται ταλαιπωρίες όπως όλος ο στρατός. Τα κείμενά της όμως και τα σκίτσα με τα συσσίτια, τους αιχμαλώτους, τους άστεγους, τους τραυματίες, τους τάφους νεκρών, τους τόπους και τα πρόσωπα αποτυπώνουν όλο τον αγώνα στην Ήπειρο. Το βιβλίο τελειώνει με την είδηση του θανάτου του βασιλιά Γεωργίου, η οποία σταμάτησε τις εκδηλώσεις χαράς για τους νικηφόρους αγώνες. Τελευταίο γεγονός που περιγράφεται στο βιβλίο είναι η αποστολή ενός τηλεγραφήματος από τον Βασιλέα πλέον Κωνσταντίνο τον ΙΒ΄ προς το στρατηγό Δαγκλή με ημερομηνία 10 Μαρτίου 1913.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αποστόλου Ιωάννης, **«Ιστορία της Σιατίστης»**, Εκδοτικός οίκος Δημητράκου Α.Ε., Αθήναι 1929.

Ζάχος Ι. Πολύκαρπος, Αρχιμανδρίτης, **«Πολεμικά»**, Τύποις Ελλ.Εταιρείας «Αυγής Αθηνών» Θ.Ν.Αποστολόπουλου, Εν Αθήναις 1915.

Θωμόπουλος Θωμάς, **Σύγχρονοι Έλληνες Καλλιτέχναι: Θάλεια Φλωρά-Καραβία**, Περιοδικό Ο ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΗΣ Μάρτιος 1911.

Καραβία-Φλωρά Θάλεια **«Εντυπώσεις από τον πόλεμο του 1912-1913: Μακεδονία-Ήπειρος»**, τυπ. Μωυσιάδου-Μάρδα, Αθήνα 1936.

Μπόντας Γεώργιος, **Η σιατιστινή ζωγράφος Θάλεια Φλωρά-Καραβία**, Περιοδικό «Ελιμειακά» Τεύχος 46 (Ιούνιος 2001).

Χαραλαμπίδης Αλκιβιάδης, **Σχέδια της Θάλειας Φλωρά-Καραβία από τον πόλεμο 1912- 13**, Συλλογή Γ΄ Σώματος Στρατού, στα Μακεδονικά, Σύγγραμμα Περιοδικόν της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών. Τόμος 14, Θεσσαλονίκη 1974.

Χαραλαμπίδης Αλκιβιάδης, **Άγνωστα έργα της Θάλειας Φλωρά-Καραβία στη Θεσσαλονίκη**, στα Μακεδονικά, τόμος 18, Θεσσαλονίκη 1978.

ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ

www.siatistanews.gr **ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ 2010**

Σιάτιστα Αύγουστος 2012
Καλλιόπη Μπόντα